

Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi **Role of Local Governments in Environmental Policy of Turkey:** **The Analysis of Local Government Budget**

Düriye TOPRAK

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
dtoprak@mehmetakif.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 24 Mayıs 2017

Düzeltilme Geliş: 14 Haziran 2017

Kabul: 27 Haziran 2017

Anahtar Kelimeler:

*Çevre Politikaları,
Sürdürülebilir Kalkınma, Yerel Yönetimler, Çevre Vergileri,
Çevresel Harcamalar*

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Çevrenin çıkarıcı ve bilinçsiz kullanımı çevre alanında sorunlarla karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Çevre sorunlarının insan yaşamını olumsuz etkilemesi ile birlikte yeni çevre politikaları geliştirilmeye başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve çevre politikaları çerçevesinde çevresel gelir ve harcamalar ayrı bir öneme sahip olmaktadır. Çevre sorunlarının ortaya çıktığı noktada çözülmesi gerektiği anlayışı yerel yönetimlerin bu alandaki sorumluluğunu ve önemini artırmaktadır. Yerel yönetimler özellikle halkın ortak ve yerel gereksinimlerini gideren kamu kuruluşları olduklarından öncelikle yerel düzeyde ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümünde etkili ve sorumlu olmaktadır.

Çalışmada sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde Türkiye'deki çevre politikalarına ve yerel yönetimlerin çevre ile ilgili görev, yetki ve sorumluluklarına değinilmekte; yerel yönetim bütçesi çevre vergileri ve çevresel harcamalar açısından incelenmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 24 May 2017

Received in revised form: 14

June 2017

Accepted: 27 June 2017

Keywords:

*Environmental Policies,
Sustainable Development, Local Governments, Environmental Taxes, Environmental Expenditures*

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

The selfish and insensible use of the environment causes problems in the field of environment. As environmental problems adversely affect human life, new environmental policies have been developed. Within the framework of sustainable development and environmental policies, environmental incomes and expenditures have become more crucial. The understanding that environmental problems should be resolved at its primary location increases the responsibility and importance of local authorities. Local governments are primarily responsible and effective in solving the environmental problems that arise at the local level, especially as they are public entities that meet the common and local needs of the people.

In the study, the environmental policies in Turkey and the duties, authorities and responsibilities of local governments related to environment are mentioned within the framework of sustainable development; the local government budget is examined in terms of environmental taxes and environmental expenditures.

GİRİŞ

Nüfus artışının yanısıra hızlı kentleşme ve sanayileşme önemli ölçüde toplumsal, çevresel, kültürel ve ekonomik değişimlere yol açmıştır. Bütün bu değişimler çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ve küreselleşme ile birlikte ülkeler hızlı ekonomik büyüme konusuna ağırlık vererek, bunun çevresel maliyetlerini göz ardı etmişlerdir.

Çevre sorunlarının önem kazanmasıyla birlikte bu konuda çeşitli politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda sürdürülebilir kalkınma temel iktisadi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi ve yerel düzeyde başlatılan çalışmalarla doğal kaynaklara zarar vermeden kalkınmanın sağlanması amaçlanmış; bunların sağlanabilmesi için bir takım ekonomik ve mali politikalar önerilmiştir. Bu politikaların başında çeşitli çevre vergilerinin alınması uygulaması yer almaktadır. Bunun yanı sıra birtakım yasaklar, teşvikler, izinler ve kotalar da söz konusudur. Ayrıca son dönemlerde devlet bütçelerinin hazırlanma sürecinde de sürdürülebilirliğin önemi üzerinde durulmaktadır. Doğal kaynakların korunması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim ile birlikte devletler bütçelerinin harcama ve yatırım kalemlerinde konu ile ilgili düzenlemeler yapmaktadırlar. Ayrıca insanların çevre konusunda bilinçlendirilmesi eğitim alanında bir yatırım gerektirmekte ve çevresel sorunların tanıtımı ve çözümüne yönelik AR-GE çalışmaları da bu konuda bütçenin ağırlığını artırmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı, değişen dünyada devletin bütçe yapısını da çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma politikaları ile paralel olarak şekillendirmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Ülkemizde 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu da bu konuya önem vermektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 13. Maddesinde "Bütçelerin hazırlanması ve uygulanmasında, makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak esastır." şeklinde ifade yer almaktadır. Dolayısıyla bütçeler hazırlanırken sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinde durulması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine sürdürülebilir kalkınma ve çevre bağlantısı Türkiye'de planlı döneme geçişle birlikte etkisini göstermeye başlamış, çevresel sorunlar ve kalkınma üzerindeki etkisi, ulusal kalkınma planlarında ve stratejilerde yer bularak tartışılır hale gelmiştir.

Çevre sorunlarının küresel ölçekte artan önemine yönelik meydana gelen gelişmeler yerel yönetimleri çevre alanında etkili en önemli aktörlerden biri durumuna getirmiştir. Çevre yönetiminde kullanılan politikalarının etkinliği, yerel yönetimlerin çevre yönetiminde doğrudan görev ve sorumluluk almasına bağlı olmuştur.

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinde durulmuş, kalkınma-çevre etkileşim sürecinden bahsedilmiş, Türkiye'deki çevre politikalarına değinilmiştir. Türkiye'de yerel yönetimlerin çevreye yönelik görev ve sorumlulukları kapsamında il özel idareleri, belediyeler, köyler ve mahalli idare birlikleri incelenmiştir. Çevre politikasının mali araçları üzerinde durulmuş ve son olarak Türkiye'de yerel yönetimlerin çevre ile ilgili gelir ve giderleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

1. Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma

1970'li yılların sonlarına doğru sürdürülebilir kalkınma ve çevre bağlantısı uluslararası düzeyde üzerinde durulmaya başlanan bir konu olmuştur. Ekonomik ve doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığının kalkınma politikalarında ele alınmasına gereksinim olduğuna dair ilk kapsamlı uyarı Roma Kulübü'nün "Büyümenin Sınırları" başlıklı raporunda daha 1972 yılında yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde yapılan Birleşmiş Milletler çevre konferansı ekoloji ve kalkınma arasındaki dengeyi ön plana çıkaran "eko kalkınma" politikası çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın iki temel ögesi olan "insan merkezilik" ve "gelecek nesillerin kaynaklarının korunması" konularını gündeme getirmiştir (Dulupçu, 2001:46-70). Sürdürülebilir kalkınma kavramı resmî olarak ilk kez 1987 yılında Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" (Brundtland Raporu) adlı raporda kullanılmıştır (Bal, 2012:8; Aksu, 2011:29). Ancak sürdürülebilir kalkınmanın küresel çapta aktif bir politika haline dönüşmesi 1992 Rio Zirve'sinden sonra mümkün olmuştur (Dulupçu, 2001:46-70). 1992'de Rio'da düzenlenen

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın önemli çıktılarında biri olan Gündem 21, yerel yönetimlere, sivil toplum örgütleri ve diğer ortaklarla birlikte çevre koruma ve geliştirmede; planlama, karar alma ve uygulama alanlarında daha etkin işlevler yüklemiştir (Kızılboğa ve Batal, 2012:202-203; Gündüz ve Agun, 2013:66; Aksu, 2011:11; Altınöz, 2015:226). Kyoto Protokolü ile birlikte küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadelenin çerçevesi tespit edilmiş ve gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltabilmeleri için uygulayacakları ulusal politikalar belirlenmiştir. 2000 yılında gerçekleştirilen BM Binyıl Zirvesi'nde BM'nin önderliğinde Binyılın Kalkınma Hedefleri oluşturulmuştur. 2002 yılına gelindiğinde Rio Konferansı kararlarının uygulanmasında (UN, 1992a) daha etkili sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin oluşturulması hedefiyle Johannesburg'ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleştirilmiştir (Aksu, 2011:7; Turner, 2008; Güçlü, 2007:78-116; Sencar, 2007:100-105; Tarlabası, 2007).

Sürdürülebilir kalkınma, "Bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarında ödün vermeden karşılamak" olarak tanımlanmıştır (UN, 1987:11). Bu tanım, bugünkü ve gelecek kuşaklar arasında bir eşitlik anlayışını içermekte olup mevcut kaynakların korunarak geliştirilmesini açıklamaktadır (Altınöz, 2015:225-226). Sürdürülebilir kalkınmanın temel öğeleri arasında; toplum yaşamına daha ilgili ve saygılı olmak, yaşam kalitesini artırmak, dünyadaki canlı türlerini korumak, yenilenemeyen kaynakların tüketimini en aza indirmek, dünyanın taşıma kapasitesini korumak, kişisel davranış ve alışkanlıkları değiştirmek, küresel ittifakı güçlendirmek gibi konular yer almaktadır (Adams,1993:596; Uçak ve Usupbeyli, 2013:494). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, kısa dönemli ekonomik faydaların yerini uzun dönemli ve nesiller arası toplumsal ve ekolojik yararların almasını öngörürken, ekolojik dengeyi gözetken bir kalkınma sürecini de amaçlamaktadır (Uçak ve Usupbeyli, 2013:494; Dulupçu,2001:52). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi, insan, çevre ve teknoloji açısından ele alınabilecek birçok hedefi bulunmaktadır (Aksu, 2011:4-7).¹ Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması bu faktörlerle bağlantılı olmakla birlikte, bu faktörlerin tümünün her ülke için aynı anda gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini engelleyen birtakım unsurlar da bulunmaktadır. Tüketim ve üretim kalıplarının değiştirilmesinin güçlüğü, ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için doğal kaynakların doğru stratejilerle yönetilememesi gerek ulusal gerekse uluslararası boyutlarda gelir dağılımının eşitsizliğindeki artış ve bu durumun küresel refah, huzur ve güvenliği tehlikeye düşürmesi gibi faktörler bu alanda ortaya çıkan engellerdir (Aksu, 2011:7; Alagöz, 2007:11).

2. Türkiye'de Çevre Politikaları

Çevre sorunlarıyla 1970'li yıllarda karşılaşmaya başlayan Türkiye'de 1982 Anayasası'nda "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında 56. madde ile yapılan çevre hakkı düzenlemesi, çevreyle ilgili ilk ve en önemli anayasal düzenlemedir (Gürseler, 2008: 200; Mutlu, 2002: 215-216). Anayasa'nın 56. maddesine göre "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir." Bu kapsamda çevrenin korunmasında ve çevre kirliliğinin önlenmesinde devlete ve vatandaşlara çeşitli görevler düşmektedir." ifadesi yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Türkiye'de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren ülkenin çevresel sorunlarına dikkat çeken, mevcut durumu ve alınacak tedbirleri belirten ve bunların bütüncül bir planlama anlayışı içerisinde değerlendirilmesi gereğine vurgu yapan kalkınma planları hazırlanmıştır (Aksu, 2011:20). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1979-1983) çevre politikalarında önleyici ve onarımcı nitelikler dikkati çekmektedir. Bu dönemde belirlenen politikalar düzenlenen yasa ve yönetmelikler ile taraf olunan uluslararası antlaşmalar dâhilinde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu plan döneminde Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, 1983 yılında çevrenin sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla "Çevre Kanunu" çıkarılmıştır (2872 Sayılı Çevre Kanunu, 1983). Kanunda, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve kirliliğin önlenmesinin herkesin sorumluluğunda olduğu,

¹ Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi, insan, çevre ve teknoloji açısından ele alınabilecek hedefleri için Bkz. (Yaylalı, 2009).

çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esası, bilgi edinme ve başvuru hakkı, sürdürülebilir kalkınma ilkesi, önleme ilkesi, kirlenen öder ilkesi, kusursuz sorumluluk ilkesi, piyasaya dayalı mekanizmalar ve çevre eğitimi gibi hususlar yer almaktadır (2872 Sayılı Çevre Kanunu, 1983; Yüksek, 2010:75-76; Aksu, 2011:20-21).

Ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve sosyal politikaların yanında, çevre ile ilgili stratejilerin geliştirilmesi, çevreye yönelik yatırım kararları önceliklerinin belirlenmesi, ilgili kuruluşlar arasındaki iş birliğinin oluşturulması ve uluslararası kuruluşlarca desteklenmek üzere çevreye ilgili yatırım programlarına veri sağlanması amacıyla “Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır (Yoğurtçuoğlu, 1999: 1-8). UÇEP eksikliği hissedilen çevre stratejisini belirleyen bir “rehber” olarak göze çarpmaktadır (Aksu, 2011:20). Planın hazırlık süreci Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) koordinatörlüğünde, Çevre Bakanlığı'nın teknik desteği ve Dünya Bankası'nın mali desteğiyle 1995 yılında başlatılmış ve 2000 yılında tamamlanmıştır. Kamu ve özel sektörün yanında üniversiteler, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, meslek kuruluşları de UÇEP çalışmalarına katılmışlardır. UÇEP'in hazırlık sürecinde; yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, çevre bilinç ve duyarlılığının geliştirilmesi, çevre yönetiminin iyileştirilmesi, sürdürülebilir nitelikte bir ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır (Kayapınar, 2006). Henüz uygulama aşamasında olmasına karşın, UÇEP'in Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi adına sağlam bir temel oluşturacağı düşünülmektedir (Aksu, 2011:20-21).

Bunun yanısıra Türkiye'de, “Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi)” ve eki protokollerinin uygulanmasına ilişkin olarak 1975 yılından günümüze Akdeniz Ülkeleri ve Avrupa Topluluğu tarafından “Akdeniz Eylem Planı” isimli bir çalışma yürütülmektedir. Akdeniz'deki çevresel sorunların bütünsel olarak ele alındığı ve bölgesel düzeyde işbirliğinin oluşturulmasını sağlamak amacıyla kabul edilmiş olan bu plan, 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı'nın ardından sadece deniz kirliliğine yönelik alınacak önlemler olmaktan çıkmış, Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir plan halini almıştır. Türkiye Barselona Sözleşmesi ve protokollere taraf olduktan sonra Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nı oluşturmuş ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri ilan edilmiştir. 1972 yılında düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı'nın ardından belirlenen hususlar doğrultusunda 1979 yılında “Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi)” imzalanmıştır. 1984 yılında da Türkiye sözleşmeye taraf olmuştur. Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden biri de 1975 yılında yürürlüğe giren “Özellikle Su Kuşları Yaşam Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)”dir (Yüksek, 2010:117-122; Aksu, 2011:20-21; Kaya, 2011: 448-449). 1997 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde katılımcı hükümetler tarafından “Kyoto Protokolü” imzalanmıştır. Bu protokol şimdiye değin imzalanmış en geniş işbirliği protokolüdür. Türkiye uzun müddet protokole taraf olmamış, ancak 2009 yılında protokole taraf olunması kararı çıkmıştır. Protokolün ilgili listesinde yer almaması nedeniyle 2012 yılına kadar sayısallaştırılmış herhangi bir yükümlülüğü olmayan Türkiye, daha sonraki dönemler için çalışmalarını sürdürmektedir (Aksu, 2011:21).

Ulusal düzeyde ülkeler uluslararası boyuttaki yükümlülükleri ve ihtiyaçları doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma stratejileri belirlerken; yerelde “Yerel Gündem 21” çevresel alanda strateji ve planlar için bir temel oluşturmaktadır (Shearlock et. al., 2000). Yerel Gündem 21, öncelikle yerel sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli, stratejik bir planın hazırlanması ve uygulanması yoluyla, istenilen hedeflerine ulaşılmasını amaçlayan, katılımcı ve çok sektörlü bir süreçtir (Dışişleri Bakanlığı, 2017). Buradaki temel unsur sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevresel politikalar ile ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerilerinin büyük ölçüde yerel düzeydeki faaliyetlere dayandığı ve yerelde katılım ve iş birliğinin belirleyici rol üstlendiğidir. “Yerel Gündem 21” kavramının ortaya çıktığı bu noktada yerel yönetimlerin öncülüğünde sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşların katılımıyla illerin kendi sorunlarını tespit etmeleri ve kendi kentleri için “21. yüzyılın yerel gündemi”ni oluşturmalarına karar verilmiştir (Yıldırım ve Öner, 2003:14). Yerel Gündem 21 sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde kentsel çevre politikalarının oluşturulmasında öne çıkmakta, çevreye

ilişkin olarak su ve atıksu yönetimi, hava kirliliği, enerji yönetimi ve atık yönetimi gibi konulara işaret etmektedir (UN, 1992b).

Yerel Gündem 21 süreci, özünde, kentin sürdürülebilir geleceğine yönelik bir vizyon geliştirilmesini, ardından da bu vizyonun yaşama geçirilmesini sağlayacak uzun soluklu bir yerel eylem planını kapsamaktadır. Dünyadaki ve Türkiye'deki Yerel Gündem 21 uygulamaları, her kentin kendine özgü koşullarının, değerlerinin ve önceliklerinin sergilendiği, farklı yapılar ve yöntemlerle yürütülmektedir. Şimdiye kadarki uygulamalara bakıldığında ise, ortak noktaların, birbirini tamamlayan benzer süreçlerin ve çıktıların varlığı dikkati çekmektedir. “Kent konseyleri” ve benzeri yapıların oluşturulması ve burada tüm ortakların yeterli biçimde temsil edilmeleri, çalışma grupları oluşturulması ve kadınların ve gençlerin bunların bünyesinde etkin olarak yer almaları, kentin sürdürülebilir geleceğine yönelik bir vizyon geliştirilmesi gibi örnekler bu noktalardan birkaçını oluşturmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Ülkemizdeki Yerel Gündem 21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda, “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi” Projesi ile ivme kazanmıştır. Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA-EMME)’nin Türkiye’de mukim Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı’nın eşgüdümünde ve BMKP’nin desteğiyle yürütülen proje, başlangıçta yalnızca 9 kenti kapsamıştır. Birinci yılın sonunda alınan başarılı sonuçlar üzerine, projenin gözden geçirilmesiyle, kent sayısı 23’e çıkmıştır. Proje Dokümanı 6 Mart 1998 tarih ve 23278 sayılı Resmî Gazete’de; kentlerin sayısını 23’e arttıran Proje Revizyonu Dokümanı ise, 8 Şubat 1999 tarih ve 23605 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

“Türkiye’de Yerel Gündem 21 yönetim ağı yoluyla BM Binyıl Bildirgesi hedeflerinin yerelleştirilmesi” kapsamındaki çalışmalar Haziran 2009 sonunda tamamlanmıştır. Mart 2009’da yapılan yerel seçimlerin ardından, 5393 sayılı Belediye Kanunu’yla yasal dayanağa kavuşan Kent Konseyleri’nin desteklenmesi ve son aşamada demokratik yerel yönetişimin temelinde sürdürülebilir kalkınmanın yerelleştirilmesini hedefleyen Yerel Gündem 21 süreçlerinin Kent Konseyleri bünyesinde devam etmesi hedeflenmiştir (Yıldırım ve Öner, 2003:7). Kent konseylerinin işlevi Belediye Kanunu’nun 76. Maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: “Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır” (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005). Kent Konseylerinde farklı disiplinlerden gelen kişiler yerel sürdürülebilir kalkınma eylem planlarının oluşturulması yönünde çalışmalar gerçekleştirmektedirler (Aksu, 2011:24-25).

Kurumsal çerçeve açısından bakıldığında Türkiye’de merkezi yönetim çevreye yönelik politikaların oluşturulması ve bu politikaların uygulanması için idari çerçevenin oluşturulmasından sorumludur. Bu noktada da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı önemli rol oynamaktadır. Kalkınma Bakanlığı devletin temel stratejik eylem planı olarak kabul edilen beş yıllık kalkınma planlarında belirlenen hedeflerin uygulanmasına ilişkin ilgili tüm kurum ve kuruluşların yatırımlarını kontrol edip onaylayan kurumdur. Temelde ülkede çevreyle ilgili koordinasyonu sağlayan kurum ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’dır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yanı sıra Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığının da uygulayıcı olmaları sebebiyle çevreye ilişkin sorumlulukları mevcuttur. Bunların yanında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, İller Bankası, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı gibi ihtisaslaşmış olan kurumların da çevre politikalarının uygulanmasında rolleri vardır. Yerelde ise özellikle belediyeler çevre politikalarının uygulanmasında sorumluluk sahibidir.

2.1. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevreye Yönelik Görev ve Sorumlulukları

Türkiye’de yerel yönetim birimleri ile ilgili mevzuatlarda çevre ile ilgili önemli düzenlemelere yer verilmektedir. Ancak, çevre alanında köklü ve etkin çözümler üretilmesi gerektirdiği için, yerel yönetim birimlerinin de çevre kaynaklarının bilinçli kullanımı, yeniden üretilmesi, korunması ve geliştirilmesi hususlarında hedefler belirleyerek politikalar üretmesi ve bu

politikaları uygulamaya geçirmesi önem arz etmektedir. Örneğin, Antalya Muratpaşa Belediyesi "Çevreci Komşu Kart" projesiyle, ambalaj atıklarının geri dönüşümünü teşvik ederek sürdürülebilir çevre hedefine güçlü bir destek sağlamıştır. Antalya Muratpaşa Belediyesi Türkiye'de ilk kez gerçekleştirilen böyle bir proje ile geri dönüşüm alanında örnek uygulamalar arasında yer almıştır (Antalya Muratpaşa Belediyesi, 2017).² Diğer tüm belediyelerin de çevreye yönelik politikalar üreterek, bu tür örnek uygulamaları genişletebilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'de yerel yönetim birimleri ile ilgili mevzuatlarda yer alan çevre ile ilgili önemli düzenlemeler, il özel idareleri, belediyeler, köyler ve mahalli idare birlikleri başlıkları altında incelenmiştir.

2.1.1. İl Özel İdareleri

İl Özel İdareleri'nin kuruluş ve görevlerini düzenleyen 04.03.2005 tarihli ve 25745 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerine çevre alanında birtakım görevler verilmiştir (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005):

İl özel idareleri il sınırları içinde; ilin çevre düzeni planı, toprağın korunması ve erozyonun önlenmesi, belediye sınırları dışında ise; su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapmakla görevli ve yetkili kılınmaktadır (md.6).

Belediye sınırları dışındaki gayri sıhhi müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerine ruhsat vermek ve denetlemek (md.7) ve il özel idaresi bünyesinde "çevre ve sağlık" komisyonu kurulması zorunlu tutulmaktadır. (md. 16).

İl özel idareleri; sağlık ve çevre hizmetlerine yönelik ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulayabilmektedir (md.65).

İl özel idarelerinin; Çevre Görevlisi ve Çevre Danışmanlık Firmaları Hakkında Yönetmelik (2010), Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği (2010), Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2008) ve İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik (2005) gibi düzenlemelerden doğan görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır (Kızıboğa ve Batal, 2012:204).

2.1.2. Belediyeler

Belediyelerin çevreyle ilgili görev, yetki ve sorumlulukları 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda liste usulü ile sıralanmaktadır.

13.07.2005 tarihli ve 25874 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005) "Görev ve Sorumlulukları" başlıklı 14. maddesine göre "Belediyeler, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım,

² Evlerde tüketimden kaynaklı ortaya çıkan ambalaj atıklarının ayrıştırılması ve sürdürülebilir bir atık yönetimi uygulamayı amaçlan Çevreci Komşu Kart projesinde ambalaj atıkları, kağıt, plastik, cam ve metal gibi niteliklerine göre ayırıp biriktirilmektedir. Biriktirilen atıklar her mahalleye belirlenen gün ve saatte gelen belediye görevlilerine teslim edilmektedir. Ambalaj atıkların türüne göre tartarak kabul eden görevliler, teslim aldıkları atıkların puan karşılığını Çevreci Komşu Kart'ta POS cihazıyla yüklemektedirler. Kartlara yüklenen puanlarla mahallerde anlaşmalı, her biri Antalya markası olan 15 marketten, tütün mamulleri ve alkollü içecek alışverişi hariç olmak üzere ekmekek, süt, gazete, yumurta, deterjan gibi temel ihtiyaç maddeleriyle çocuklar için oyuncak, çikolata, kırtasiye benzeri temel ihtiyaçlar alınabilmektedir. Aynı zamanda komşu puanlarla anlaşmalı bir sinema salonundan bilet alınabilirken puanlar Muratpaşa Belediyesi Adalya Vakfı 'Sosyal Yardım Fonu' aracılığıyla üniversite öğrencileri için sağlanan eğitim bursu için de kullanılabilir. 2016 Nisan-2017 Şubat arasında toplanan 327 bin kilogram kağıt-karton atık ile 5 bin 600 ağaç kesilmekten kurtarılmış, 29 bin 500 metrekairelik ormanın yok olması engellenmiş, 2 bin 500 litre su tasarruf edilmiştir. Toplanan 212 bin kilogram plastik atık ile 2 milyon 960 bin 454 kwh elektrik tasarrufu yapılmış, 1.058 litre akaryakıt tasarrufu sağlanmıştır. Toplanan 42 bin kilogram metal atık ile 49 bin kilogram demir, 33 bin kilogram kömür, 2 bin 900 kilogram kireç taşı rezervinden tasarruf edilmiştir. Toplanan 99 bin kilogram cam atık ile 10 bin litre akaryakıt tasarrufu sağlanmış ve küresel ısınmaya yol açan 31 bin kilogram karbondioksitin atmosfere salınması engellenmiştir (Antalya Muratpaşa Belediyesi, 2017).

gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları hizmetlerini yapar veya yaptırır (md.14).

Belediye Kanunu'nun "Yetki ve İmtiyazları" başlıklı 15. maddesine göre belediyeler, "müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak, atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek; katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak; gayrisihhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve yerler ile taşımalarda çevre kirliliğı oluşmaması için gereken tedbirleri almak" ile yetkilendirilmiştir (md.15).

"İl sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000'i geçen belediyeler, meclis kararıyla; sağlık yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon, doğalgaz, yol ve aydınlatma gibi alt yapı çalışmalarını faiz almaksızın on yıla kadar geri ödemeli veya ücretsiz olarak yapabilir veya yaptırabilir, bunun karşılığında yapılan tesislere ortak olabilir; sağlık hizmetlerini geliştirecek projelere İçişleri Bakanlığı'nın onayı ile ücretsiz veya düşük bir bedelle amacı dışında kullanılmamak kaydıyla arsa tahsis edebilir" (md.15).

Ancak belediyelerin, Belediye Kanunlarının yanı sıra; 2872 sayılı Çevre Kanunu (2006)³, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), 775 sayılı Gecekondu Kanunu (1966), 3621 sayılı Kıyı Kanunu (1990), 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983), 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (1995), 3572 sayılı İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair KHK'nın Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun (1989) ve 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun'dan (1994) doğan görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır (Kızılboğa ve Batal, 2012:205).

23.07.2004 tarihli ve 25531 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 2004) "Büyükşehir, İlçe ve İlk Kademe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları" başlıklı 7. maddesine göre büyükşehir belediyeleri "sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak; su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak" ile görevlidir.

İlçe ve ilk kademe belediyeleri de, 5216 sayılı Kanun'un 7. maddesine göre "katı atık yönetim planına uygun olarak katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonuna taşımak; sıhhi işyerlerini, 2. ve 3. sınıf gayrisihhî müesseseleri, umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; park yapmak, sosyal ve kültürel hizmetler sunmak ve tabiat varlıklarını korumakla" görevli ve yetkili kılınmıştır.

³ 2872 sayılı Çevre Kanunu; 13/5/2006 tarihli ve 26167 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, 26/4/2006 tarihli ve 5491 sayılı "Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" la değiştirilmiştir.

Çevre ile ilgili Büyükşehir Belediye Kanunu'ndaki önemli bir düzenleme de ihtisas komisyonları kapsamında "çevre ve sağlık komisyonu" kurulmasının zorunlu tutulmuş olmasıdır (md.15).

2.1.3. Köyler

Nüfusu iki binden aşağı olan, cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar, bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler (442 Sayılı Köy Kanunu, 1924). Bir başka tanıma göre, nüfus ölçütü bir yana bırakılırsa, köy, geçimini toprağı işleyerek, doğal kaynaklardan doğrudan doğruya yararlanarak sağlayan insanların yaşadığı, geleneksel ilişki ve kurumların egemen olduğu yerlerdir (Öztaş ve Zengin, 2008:194).

07.04.1924 tarihli ve 68 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 442 sayılı Köy Kanunu'nun mecburi ve isteğe bağlı işler kapsamındaki 13. ve 14. maddeleri çevre ile ilgili önemli düzenlemelere yer vermektedir. Gerçekleştirilmemesi durumunda cezai yaptırıma tabi tutulan mecburi işlerden çevre ile ilgili olanların başlıcaları: "su birikintilerini kurutmak, köye kapalı yoldan içilecek su getirmek, kuyu ağızlarını kapamak, odalarla ahırları bir duvarla birbirinden ayırmak, pis suların tasfiyesini sağlamak, ağaç dikmek, evlerde ve umuma açık yerlerde üstü kapalı tuvalet yapmak, evlerden dökülecek pis suların temiz sularla karışmasını önleyici tedbirler almak, evlerin etrafını ve köy sokaklarını temiz tutmak"tır. Yapımı isteğe bağlı olan çevre ile ilgili en önemli düzenlemeler; "köyün sınırları içinde ve tepelerde orman yetiştirilmesi, köyü diğer kasaba ve köylerle birleştiren yolların her iki tarafına ağaç dikilmesi ve yabancı ağaçların aşıltilması"dır.

Köy idaresine Köy Kanunu hükümlerinin yanı sıra diğer kanunlarla da çevreyle ilgili çeşitli sorumluluklar verilmiştir. Bunlardan bazıları: Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun (1960), 6831 sayılı Orman Kanunu (1956), 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (2010), 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkındaki Kanun (1994), 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu (1995) ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930)'dur (Kızılboğa ve Batal, 2012:208).

2.1.4. Mahalli İdare Birlikleri

Türkiye'de planlı kalkınma dönemine giren 1960'lı yıllardan itibaren, merkezi yönetim tarafından yerel yönetim birliklerinin kurulması teşvik edilmeye başlamıştır. Bu durum birlik sayısını hızla arttırmıştır. İlk zamanlar kırsal alanlara yol, su ve elektrik gibi hizmetleri götürmek amacıyla kurulan birlikler, 1990'lı yıllardan itibaren çevre, kentsel alt yapı ve turizmle ilgili birliklerin kurulmasıyla çeşitlenmiştir. Çevre ile ilgili konularda çalışmayı amaç edinmiş birlikler kurulabilmekte ve bu birlikler projeler kapsamında yerel yönetim birimlerine destek olabilmektedir. Hem sayılarının artması hem de AB'nin yerel yönetimler arası işbirliği ve dayanışmayı destekleyici tutumu, hükümetleri birlikler konusunda yasal düzenleme yapmaya itmiştir. Bu kapsamda hazırlanan 5355 sayılı Mahalli İdareler ve Birlik Kanunu 11.06.2005 tarihli ve 25842 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kızılboğa ve Batal, 2012:209).

Birlik Kanunu'na göre (5355 sayılı Mahalli İdareler ve Birlik Kanunu, 2005); su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda Bakanlar Kurulu, ilgili mahalli idarelerin bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilmektedir (md.4). İlçelerde yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köy iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan köylere hizmet götürme birlikleri (md.18) ve sulama birlikleri kurulmasına (md.19) imkân veren düzenleme Birlik Kanunu'nda yer almaktadır.

Ayrıca, Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları ile il özel idareleri; köye yönelik hizmetlere ilişkin yapım, bakım ve onarım işleri, bölünmüş yol, elektrifikasyon, köy yolu, içme suyu, sulama suyu ve kanalizasyon yatırımlarını, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri köylere hizmet götürme birliklerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilirler (md.18). Özellikle köylere hizmet götürme birlikleri, kırsal alanda toplum kalkınması

çalışmalarında önemli fonksiyonlar üstlenmişler ve kamu kurum ve kuruluşlarındaki ödenek yetersizliğine kaynak oluşturarak hizmetlerde sürekliliği sağlamışlardır (Kara ve Görün, 2008: 419).

Mahalli İdare Birlikleri, yerel yönetimlerin hizmet uygulamalarında ortaya çıkan pratik bir teşkilatlanma ve çözüm üretme mekanizması işlevine sahiptir. Özellikle yerel yönetimlerin bütçe imkânlarının yetersiz olması, yerel yönetimlerin bir araya gelerek iş ve hizmet üretme mekanizmasını devreye sokmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu yönüyle birlikler yerel yönetim birimleri arasındaki iş birliği ve güç ortaklığının kurumsallaşmış hali olarak da ifade edilebilir. Örneğin, sayıları 176'yı bulan katı atık yönetim birlikleri sayesinde yerel yönetimler teknik, parasal, siyasi ve benzeri imkânsızlıklar nedeniyle gerçekleştiremedikleri projelerin üstesinden güçlerini birleştirmek suretiyle gelebilmektedirler (Kızılboğa ve Batal, 2012:209; Kara ve Palabıyık, 2007: 27).

3. Çevre Politikasının Mali Araçları

Mülkiyet haklarındaki belirsizlik ve çevresel mal ve hizmetlerin genellikle fiyatlandırılmamış olması sebebiyle, uygulamada piyasa fiyatlarının üretilen mal ve hizmetlerin toplumun refahına olan etkilerini tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Bu durum piyasa fiyatları ile ölçülmeyen maliyetler veya faydalar şeklinde tanımlanabilecek dışsallıklara neden olmaktadır. Bu tür dışsal etkiler; kişisel ve sosyal ekonomik faydalar arasında bir farklılaşma ortaya çıkararak topluma büyük çevresel maliyetler yükleyebilmektedir (Commission of the European Communities, 2000: 3-4). Bir tür vergi yükü artışı sorunu olan bu maliyetlerin topluma yüklenmesi, mükelleflerce istenilen bir durum olmayacaktır. Bunu önlemenin en önemli yollarından birisi ortaya çıkan maliyet ve faydaların, onlara neden olan kişilere yüklenerek, dışsallıkların içselleştirilmesidir. Bir başka deyişle, toplumdaki aktörlerin elde ettikleri maliyet ve faydaları doğrudan veya dolaylı yollardan etkileyerek, kişisel fayda ile toplumsal fayda arasındaki farkı giderici önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemlerden en önemlileri; ürünler ve üretim teknolojilerini düzenleyen mevzuat çıkarılması ve çevresel mal ve hizmetlerin, mülkiyet haklarının daha iyi tanımlanarak fiyatlandırılmasını sağlayan, arasında vergilerin de bulunduğu ekonomik araçların kullanılmasıdır (Acar, 2006:224).

Sürdürülebilir kalkınma amacına ulaşmada büyük önem taşıyan ekonomik araçlar, ekonomik aktörlerin önündeki alternatif davranış seçeneklerinin maliyet ve faydalarını etkileyerek onları çevre lehine davranışta bulunmaya yönelten araçlar şeklinde tanımlanırlar. Bu araçların geliştirilmesi ise, karar verme sürecine enformasyonun katılımı ve çevresel veri sisteminin kurulması ile sağlanabilir (Dündar, 1997:186). Çünkü insanların ve firmaların üretim, tüketim, istihdam ve ulaşım gibi konulara ilişkin kararları, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde rol oynar. Bu yönde etkili olan ekonomik araçlar, piyasadaki fiyatlar ve diğer bilgiler yoluyla, ilgili kişileri, mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde çevresel maliyetleri de göz önünde tutan tercihler yapmaya ve böylelikle çevre lehine davranışlarda bulunmaya yönlendirir. Ekonomik araçlar; çevresel kaynakların verimli bir şekilde kullanımı ve tahsisini gerçekleştirmek için dışsallıkları önleyerek, bu kaynaklara uygun bir fiyat belirlenmesini amaçlar (OECD, 1991:10).

Genel olarak, çevre politikası araçlarının seçiminde; çevresel etkinlik, ekonomik verimlilik, hakkaniyet (eşitlik), idari fizibilite, maliyet ve kabul görme gibi kistaslar önemli rol oynamaktadır. Böylelikle ekonomik araçlar; maliyeti büyük oranda düşürme, kirliliği azaltmaya teşvik etme, esnekliği arttırma, çevresel etkinlik sağlama ve finansal kaynak oluşturma gibi avantajları da bünyelerinde barındırırlar (OECD, 1991:12-18).

Ekonomik araçların çeşitleri ise; çevresel vergiler ve harçlar, satılabilir izinler, depozito-geri ödeme sistemleri, teşvikler/sübvansiyonlar, çevresel etiket uygulaması ve çevresel anlaşmaları içeren diğer uygulamalar şeklinde sayılabilir (Acar, 2006:225-226).

3.1. Çevre Vergileri

Mali araçların başında çevre vergileri (düzenleyici vergiler) gelmektedir. Emisyon dolayısıyla katlanılacak maliyeti hesaplamanın zorluğu nedeniyle vergi oranının tespiti güçleşmektedir. Gereğinden düşük vergi oranı teşvik edici özelliğe sahip olmadığı gibi, yüksek oranlı vergiler

rekabet kayıpları yaratabilir. Bu nedenle pek çok ülkede farklı nitelikli dolaylı vergiler ve harçlar uygulanmaktadır. Bu vergi ve harçlar, motorlu taşıtlar, enerji ürünleri, araçlar, tarımsal girdiler ile piller, plastik, diğer ambalaj ürünleri, hava ulaşımı, katı ve sıvı atıklar vb. kirletici unsurlar üzerinden alınmaktadır (Mutlu, 2006:15).

Çevre politikası aracı olarak vergi salınması, bazı üretim ve tüketim davranışlarının çevreye negatif dışsallık sağtığı gerçeğine dayanmaktadır. Ekonomi teorisi bu gibi dışsallıkları sosyal maliyet olarak nitelendirmektedir. Bu gibi dışsallıklar tüketime konu olan mal veya hizmetler üzerine vergi konulması ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetin vergilendirilmesiyle mükellef üzerindeki vergi yükü zarar verici davranışın azaltılmasına neden olacak şekilde arttırılır (Toprak, 2006:155).

Çevre vergileri şu şekilde sınıflandırılabilir (Ferhatoğlu, 2003; Özdemir, 2009:24; EC, 2010: 395-396):

- **Enerji vergileri**, enerji mamullerinin taşımacılıkta ya da durağan kullanımları sırasında alınır. Taşımacılıkta kullanılan en önemli mamuller benzin ve motordur. Durağan olarak tüketilen enerji mamulleri arasında ise fuel oil, doğal gaz, kömür ve elektrik sayılabilir.

- **Taşımacılık vergileri** ise bir motorlu araca sahip olmayı ya da kullanmayı konu edinmiştir. Taşımacılık vergileri bir motorlu taşıtın ithali ya da satışında olduğu gibi bir kere alınabileceği gibi yıllık olarak da alınabilmektedir.

- **Kirlilik vergileri** kirli su ve emisyonları ile katı atık ve gürültü üzerinden alınabilmektedir.

- **Doğal kaynak vergileri** ise daha çok değerli maden ve petrolün çıkartıldığı madenin kira bedeli üzerinden alınır. Bu nedenle, örneğin, ürünlerin fiyatları üzerine konan ve fiyatları arttırıcı etkisi olan diğer çevre vergileri gibi fiyatları arttırmazlar.

3.1.1. Türkiye'de Uygulanan Çevresel Vergiler

Çevre alanında en önemli gelirler çevresel vergilerden sağlanmaktadır. Türkiye'de bu vergiler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Özdemir, 2009:28-29):

- **Çevre Temizlik Vergisi:** Verginin konusu belediyelerin katı atık toplama ve kanalizasyon hizmetlerinden yararlanma olarak tanımlanmış olup, vergi belediye sınırları ve mücavir alanları içinde bulunan ve belediyelerin temizlik hizmetinden yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalardan, öngörülen maktu tarifesine göre 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren alınmakta olan bir yerel idare vergisidir.

- **Motorlu Taşıtlar Vergisi:** 18.02.1963 tarih ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu ile ülkemizde uygulanmasına başlanmış olan bu vergi, motorlu kara, hava ve deniz taşıtlarından alınan özel bir mülkiyet ve servet vergisi türüdür. Türkiye'de taşıt vergileri arabanın ağırlığı, silindir hacmi ve yaşını yansıtabilecek şekilde uygulanmakta iken, 25.12.2003 tarih ve 5035 sayılı kanunla 1.1.2004 tarihinden geçerli olmak üzere yapılan düzenleme ile sadece silindir hacmi ve yaşına göre vergilendirilmeye başlanmıştır. Bu vergilemede asıl amaç çevreyi koruma olmadığından, taşıtların yaşı arttıkça alınacak vergi miktarı düşmektedir.

- **Akaryakıt Tüketim Vergisi (6.6.2002 tarih ve 4760 sayılı Kanunla kaldırılarak ÖTV kapsamına alınmıştır)**

- **Taşıt Alım Vergisi (6.6.2002 tarih ve 4760 sayılı Kanunla kaldırılarak ÖTV kapsamına alınmıştır)**

- **Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) (06.06.2002 tarih ve 4760 sayılı Kanun):** ÖTV'nin çevre vergileri ile ilgili olan kısmı I sayılı listede yer almaktadır. Listenin A cetvelinde uçak benzini, kurşunsuz normal benzin, kurşunsuz süper benzin, kurşunlu süper benzin, kurşunlu normal benzin, doğal gaz, fuel oiller, yağlama yağları, diferansiyel yağı, baz yağı, jet yakıtı ve motorin gibi çeşitli türde petrol ürünleri ve yağ türleri yer alırken, Listenin B cetvelinde daha çok benzol, solvent, vernikler, pentan, eter, incelticiler ve benzeri ürünler yer almaktadır.

• Katma Değer Vergisi (KDV) (25.10.1984 tarih ve 3065 sayılı Kanun): Kanun kapsamına giren doğal gaz, petrol ve bunların ürünleri ile (bunların boru hatları ile taşınmaları dahil) diğer tüm enerji ürünleri, motorlu taşıtların alım-satımları KDV'ye tabi bulunmaktadır.

• Harçlar (02.07.1964 tarih ve 492 sayılı Kanun): Petrol arama ve işletme izinlerinden alınan harçlar bir örnek olarak gösterilebilir.

3.2. Harçlar

Harçlar çevrenin kullanımına fiyat belirlemenin doğrudan yoludur (Marın ve Yıldırım, 2004). Bu yolla devletler, kirliliğe yol açan faaliyetin özel kişilere maliyetleri ile topluma olan maliyetleri arasındaki farkı azaltabilir veya tamamen ortadan kaldıracaklardır (Acar, 2006:226). Çevresel harçlar; kirletme harçları (hava, su, toprak kirliliği ile ilgili olarak), emisyon harçları (aircraftlar ve diğer araçlar, civa, fosfor, nitrojen, sıvı, katı atıklar üzerinden), kullanım harçları ve üretim harçlarıdır (Mutlu, 2006:16-17).

Vergilerden sonra önemli bir politika aracı da harçlardır. Harçlar, çevreyi kirletenlerden alınan parasal karşılıklardır. Amaç kirlenme maliyetini gidermektir. Aynı zamanda harçlar çevreyi kirletenlere karşı bir caydırıcılık da sağlamaktadır. Herkesten çevreye verdiği zarar oranında alınan harçlar “kirleten öder” ilkesine dayanmaktadır. Bir karşılığa dayanan harçlar, çevreye verilen zararın önlenmesi için yapılan kamusal uygulamaların karşılığı olmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 196; Karaca, 2011: 82).

3.3. Teşvikler\Sübvansiyonlar

Mali araçların diğeri teşvik uygulamalarıdır. Teşvikler, temiz teknolojilerin uygulanması ve çevre vergilerinin etkilerini arttırmak için kullanılır. AB'nin pek çok ülkesinde çevre amaçlı teknoloji yatırımları ve AR-GE harcamaları için teşvik yöntemleri uygulanmaktadır. Ayrıca AB'de yerel yönetimlerin atık sistemlerini oluşturmaları, çevrenin korunması, ormanların geliştirilmesi ve tarım alanlarında destek sağlanması için sübvansiyon uygulamaları yapılmaktadır (Mutlu, 2006:17).

Sübvansiyon, hibe, yardım ve düşük faizli kredi gibi devletin özel kişi ve kuruluşlara sermaye ya da mal transfer etmesidir. Çevresel sübvansiyonlar, çevre politikalarının gerektirdiği emisyon azaltımı maliyetlerinin düşürülmesi ve emisyon azaltımı için inisiyatif sağlanması amacıyla dayanmaktadır. Dolayısıyla asıl amaç eski ve fazla kirlilik üreten uygulama ve teknolojilerin bırakılarak yerine yeni ve gelişmiş uygulama ve teknoloji kullanımını özendirme ve çevreye duyarlı üretim ve tüketim yapılmasını teşvik etmektir (Kayaer, 2013: 134). Ayrıca yapılan tanımdan yola çıkarak sübvansiyonlar çevreye daha az zarar veren işletmelerin düşük faizli kredi verilmesi şeklinde ödüllendirilmesidir. Örneğin güneşten veya rüzgârdan kendi enerjisini üreten ve/veya üretimini geri dönüştürebilir malzeme ile yapan firmalara sübvansiyon uygulanması faydalı olacaktır (Altınöz, 2015: 228-229).

4. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre ile İlgili Gelirleri ve Harcamaları

4.1. Yerel Yönetimlerin Çevresel Gelirleri

Yerel yönetimlerde çevre ile ilgili toplanan gelir kaynakları belediyeler bünyesinde bulunmaktadır. Belediyelerin öz gelirleri; vergiler, harçlar, harcamalara katılma payları, diğer paylar ve ücrete tabi işlerden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır.

Belediyelerin öz gelir kaynaklarından biri olan vergiler, birçok ülkede kaynak sağlama açısından en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak ülkemizde bu gelir kaynakları oldukça düşük miktarlarda kalmaktadır. Bunun nedeni, genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların yüksekliğidir. Yerel yönetimlerin vergilendirme yetkisi çok düşük olduğu gibi, merkezi yönetimden gelecek mali yardımlara önemli ölçüde bağımlıdırlar (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 281; İpek ve Engin, 2016: 479).

Belediye gelirleri 2464 sayılı belediye gelirleri kanununda yer almaktadır. Kanuna göre belediye gelirleri; İlan ve Reklam Vergisi, Eğlence Vergisi, Haberleşme Vergisi, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi, Yangın Sigortası Vergisi, Emlak vergisi ve Çevre Temizlik Vergisidir (Acar ve Aydın, 2013:2-3). Türkiye’de çevre temizlik vergisi, kirlilik/kaynak vergileri olarak;

elektrik ve havagazı tüketim vergisi ise enerji vergisi olmak üzere yerel yönetim düzeyinde çevre vergileri kapsamında değerlendirilebilir (Gündüz ve Agun, 2013:73).

Çevre temizlik vergisinin oranı, matrahı ve indirimi merkezi yönetim tarafından belirlenirken, tahsilatını belediyeler yapmakta ve gelirinden de sadece belediyeler faydalanmaktadır. Elektrik ve havagazı tüketim vergisinin oranı ve matrahın belirlenmesi merkezi yönetimin yetkisindedir. Verginin tahsilatını dolaylı da olsa belediyeler yapmakta, gelirin tamamı belediyelere kalmaktadır (Gündüz ve Agun, 2013:73).

Çevre temizlik vergisinin konusu “belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar” olup mükellefi binaları kullananlardır (Acar ve Aydın, 2013:75-76). Verginin matrahı ise su tüketimi miktarıdır. Bununla birlikte konutlar ve işyerleri ile diğer şekilde kullanılan binalar için iki ayrı tarife uygulanmaktadır. Konutlar için çevre temizlik vergisini mükellefler su tüketim bedeli ile birlikte su faturası ile ödemektedirler. Konutlara ait çevre temizlik vergisi, belediyeler tarafından su tüketim miktarı esas alınmak suretiyle metreküp başına hesaplanacak ve su faturasında ayrıca gösterilmek suretiyle tahakkuk etmiş sayılacaktır. Bu suretle tahakkuk eden vergi, su tüketim bedeli ile birlikte belediyelerce tahsil edilecektir. Su ve kanalizasyon hizmetleri ayrı bir kanunla düzenlenmiş bulunan büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alanlardaki konutlara ait çevre temizlik vergisi ise 20.11.1981 tarihli ve 2560 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan su ve kanalizasyon idarelerince aynı esaslara göre tahakkuk ettirilerek tahsil edilecektir (Acar ve Aydın, 2013:78). Büyükşehir belediyelerinde tahsilatın su ve kanalizasyon idaresi aracılığı ile yapılması durumunda yapılan tahsilatın yüzde 20'si büyükşehir belediyesine bırakılıp, yüzde 80'i ilgili belediyenin hesabına yatırılmaktadır (Gündüz ve Agun, 2013:74).

Elektrik ve havagazı tüketim vergisi, günümüzde havagazı kullanılmadığı için yalnızca elektrik tüketimi üzerinden tahsil edilmektedir. Verginin konusu belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde elektrik tüketimi olup, mükellefleri elektrik tüketenlerdir. Verginin matrahı, elektriğin iletimi, dağıtımı ve perakende satış hizmetlerine ilişkin bedelleri hariç olmak üzere elektrik enerjisi satış bedelidir. Vergi, bu bedel üzerinden elektrik tüketiminde işyerlerinde yüzde 1, diğer yerlerde ise yüzde 5 oranı uygulanarak hesaplanmaktadır. Verginin tahsilatı elektrik enerjisi sağlayan kuruluşlarca yapılarak, bir beyanname ile belediyelere ödenmektedir (Gündüz ve Agun, 2013:74).

Türkiye’de çevre temizlik vergisi ve elektrik ve havagazı tüketim vergisi yerel yönetim düzeyinde çevre vergileri kapsamında değerlendirilir. Tablo 1’de bu vergilerin toplam belediye vergi gelirleri içerisindeki payları görülmektedir.

Tablo 1: 2010-2015 Dönemi Çevre Temizlik ile Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisinin Belediyelerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payları %

Yıl	Vergi Türleri	Bin TL	Çevre Temizlik Vergisi ile Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı %
2010	Çevre Temizlik Vergisi	309.274	5,3
	Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi	749.669	12,8
	Toplam Vergi Gelirleri	5.854.566	
2011	Çevre Temizlik Vergisi	386.997	5,6
	Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi	741.310	10,8
	Toplam Vergi Gelirleri	6.878.140	
2012	Çevre Temizlik Vergisi	383.329	5,3
	Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi	918.070	12,7
	Toplam Vergi Gelirleri	7.232.437	
2013	Çevre Temizlik Vergisi	384.679	4,7
	Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi	1.100.078	13,4

	Toplam Vergi Gelirleri	8.196.251	
2014	Çevre Temizlik Vergisi	361.814	3,9
	Elektrik ve Havagazi Tüketim Vergisi	1.131.993	12,2
	Toplam Vergi Gelirleri	9.283.644	
2015	Çevre Temizlik Vergisi	395.296	3,6
	Elektrik ve Havagazi Tüketim Vergisi	1.306.997	12,1
	Toplam Vergi Gelirleri	10.839.017	

Kaynak: (Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

Tablo 1’den görüldüğü üzere çevre temizlik vergisi yerel nitelikte bir vergi olup, toplam belediye vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. Çevre temizlik vergisinin belediye vergi gelirleri içerisindeki payı 2010 yılında %5,3 iken, 2015 yılında %3,6’ya düşmüştür. Elektrik ve havagazi tüketim vergisi ise tablodaki dönem aralığı boyunca %12-13’lerde seyretmiştir. Belediyelerin en önemli gelir kaynağı yukarıda sayılan öz gelirlerinden ziyade genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylardır.

Belediye Gelirleri Kanunu dahilinde belediyelerin tahsile yetkili olduğu harcamalara katılma payları ise şu şekildedir (Acar ve Aydın, 2013: 161-163):

- Yol harcamalarına katılma payı
- Kanalizasyon harcamalarına katılma payı
- Su tesisleri harcamalarına katılma payı

Çevreyle ilgili olan harcamalara katılma paylarının toplam belediye gelirleri ve toplam vergi gelirleri içerisindeki payları ise aşağıdaki Tablo 2’de görülmektedir. Özellikle çevreyle ilgili kanalizasyon ve su tesisleri harcamalarına katılma paylarını içine alan harcamalara katılma payları, belediye toplam gelirleri içerisinde oldukça düşük bir düzeye sahiptir. Son yıllarda iyice düşen bu oran 2016 yılında binde 5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: 2010-2016 Dönemi Harcamalara Katılma Paylarının Belediye Toplam Gelirleri İçindeki Payı %

Yıl	Toplam Belediye Gelirleri	Yol Harcamalarına Katılma Payı	Kanalizasyon Harcamalarına Katılma Payı	Su tesisleri Harcamalarına Katılma Payı	Toplam Harcamalara Katılma Payı	Toplam Harcamalara Katılma Payı/ Toplam Belediye Gelirleri %
2010	34.233.863	238.209	61.119	17.953	317.281	0,9
2011	40.740.227	259.325	47.894	23.427	330.646	0,8
2012	45.131.525	296.348	55.149	31.736	383.233	0,8
2013	53.931.284	325.064	62.938	36.381	424.383	0,8
2014	62.544.796	315.142	50.216	18.656	384.014	0,6
2015	72.159.838	309.737	30.227	11.406	351.370	0,5
2016	80.994.408	368.040	38.409	12.883	419.332	0,5

Kaynak: (Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

2006-2015 döneminde atık yönetimi hizmetleri, atıksu yönetimi hizmetleri, su temini işleri ve hizmetleri ile sınıflandırmaya girmeyen çevre koruma hizmetlerinden oluşan belediyelerin çevresel gelirleri ve bu gelirlerin toplam belediye gelirlerine oranı Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: 2010-2015 Dönemi Belediye Çevresel Gelirleri ve Belediye Çevresel Gelirlerinin Toplam Belediye Gelirlerine Oranı %

Yıl	Atık Yönetimi Hizmetleri	Atıksu Yönetimi Hizmetleri	Su Temini İşleri ve Hizmetleri	Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	Toplam Çevresel Gelirler (1)	Toplam Belediye Gelirleri (2)	1/2 %
2006	342.636	90.601	3.509.451	37.273	3.979.961	20.372.864	19,5
2007	391.391	59.813	3.743.516	33.305	4.228.025	23.648.122	17,9
2008	426.246	66.549	3.846.265	84.247	4.423.307	25.736.012	17,2
2009	697.965	78.063	5.885.041	313.356	6.974.425	26.844.961	25,9
2010	508.437	107.803	5.865.578	96.182	6.578.000	34.233.863	19,2
2012	621.299	113.104	7.480.382	186.300	8.401.085	45.131.525	18,6
2013	635.062	127.624	8.819.420	267.031	9.849.137	53.931.284	18,3
2014	692.649	111.086	9.369.355	760.519	10.933.609	62.544.796	17,5
2015	771.765	127.526	10.823.910	407.626	12.130.827	72.159.838	16,8

Kaynak: (TÜİK, 2017a; Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

Tablo 3'de görüldüğü gibi toplam çevresel gelirlerin toplam belediye gelirleri içerisindeki payı 2009 ve 2010 yıllarında en yüksek düzeydedir. Bu yükselişte, 2008 ve sonrası çıkarılan çevreyle ilgili düzenlemelerin ve yönetmeliklerin payı büyüktür. 2012 yılından itibaren gerileyen bu oran 2015 yılında yaklaşık yüzde 17 olarak gerçekleşmiştir.

4.2. Yerel Yönetimlerde Çevresel Harcamalar

Yerel yönetimlerin çevre alanındaki öneminin artması, yerel yönetim bütçelerinde konuyla ilgili harcamaların da ağırlık kazanmasına neden olmuştur.

Analitik bütçe sınıflandırma sistemi, devlet faaliyetlerinin; kurumsal, fonksiyonel, ekonomik kriterlere göre sınıflandırıldığı bir hesap sistemidir. Kamu kuruluşlarında 2004'ten itibaren kademeli geçişle, il özel idareleri, belediyeler ve mahalli idare birliklerinde 2006 yılından itibaren harcamaların kayıt altına alınması için Analitik Bütçe Sınıflandırma (ABS) Sistemi kullanılmaktadır (Altınöz, 2015:238; Toprak, 2008: 327; Öz ve Kaplan, 2005:252). ABS Sisteminde, fonksiyonel sınıflandırmaya göre çevre koruma harcamaları ayrı bir şekilde kayıt altına alınabilmektedir.

Çevre koruma harcamaları, üretim süreçleri ile mal ve hizmetlerin tüketiminden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi, azaltılması ve giderilmesi amaçlı faaliyetler için yapılan harcamalardır. Kamu sektöründe, yönetim, izleme ve mevzuat uygulamaları için yapılan harcamalar da dahildir. Çevre koruma, hem kirliliği önleme ve azaltma faaliyetlerini hem de çevresel bozulmalarla ilgili faaliyetleri kapsar. Bu kapsamdaki cari harcamalar, üretilen veya satın alınan çevresel mal ve hizmetler için yapılan harcamalar olup faydası ve kullanımı bir yıllık olan harcamalardır. Cari harcamalar, personel ödemeleri, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan ödemeler, ekipman ve sarf malzemesi alımları, enerji kullanımı, hizmet alımlarını içermektedir. Yatırım harcamaları ise, çevre koruma amacıyla yeni kurulan ya da ilave edilen sabit sermaye stokları için yapılan üretim ve satın alış harcamalarıdır. Yatırım harcamaları, makina teçhizat alımları, bina ve bina dışı inşaatlar için yapılan harcamaları içermektedir (Ör; arıtma tesisi inşaatı, bertaraf tesisi kurulması vb.) (TÜİK, 2017b).

ABS Sisteminde, fonksiyonel sınıflandırmaya göre çevre koruma harcamaları ayrı bir şekilde kayıt altına alınabilmektedir. ABS çevresel harcamaları aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır (TÜİK, 2017b):

- Atık yönetimi hizmetleri,

- Atık su yönetimi hizmetleri,
- Kirliliğin azaltılması hizmetleri,
- Doğal ortamın ve biyo çeşitliliğin korunması,
- Çevre korumaya ilişkin AR-GE hizmetleri,
- Sınıflandırmaya girmeyen çevre koruma hizmetleridir.

Çevre Koruma Harcamalarının kapsamı, Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu tarafından geliştirilen Çevre Koruma Faaliyet Sınıflaması'na (CEPA) göre belirlenmiştir. CEPA dokuz çevresel konuyu kapsamaktadır. Bunlar, “Dış ortam havasını ve iklimi koruma”, “atıksu yönetimi”, “atık yönetimi”, “toprak ve yer altı suyunu koruma”, “gürültü ve vibrasyonun azaltılması”, “biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması”, “radyasyona karşı koruma”, “çevresel araştırma ve geliştirme” ve “diğer çevre koruma faaliyetleri”dir. “Su hizmetleri” ve “enerji” konuları CEPA kapsamında olmamasına rağmen, bu iki konuya ilişkin harcamalar çevresel konu olarak değerlendirilerek TÜİK verilerinde kapsam dahiline alınmıştır (TÜİK, 2017b).

Türkiye’de toplam çevresel harcamaların %76,9’u kamu sektörü, %23,1’i ise iş sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam çevresel harcamaların gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı 2014 yılında %1,2’dir. Kamu sektörünün toplam çevresel harcamaları içindeki en büyük payı %84,3 ile belediyeler oluşturmaktadır (TÜİK, 2015).

Tablo 4: Belediyelerin Toplam Çevresel Harcamaları, Bin TL (2006-2015)

Yıllar	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Toplam Çevresel Harcamalar	Toplam Belediye Harcamaları	Toplam Çevresel Harcamalar/ Toplam Belediye Harcamaları %
2006	3.598.539	2.111.511	5.710.049	21.640.204	26,3
2007	4.441.123	3.484.865	7.925.988	25.832.553	30,7
2008	5.189.092	2.573.559	7.762.650	30.959.084	25,0
2009	6.131.638	2.245.492	8.377.130	31.012.132	27,0
2010	6.000.372	2.377.050	8.377.423	34.474.935	24,3
2012	7.432.203	2.804.789	10.236.992	46.988.113	21,7
2013	8.478.190	3.416.001	11.894.191	59.964.440	19,8
2014	9.723.247	3.707.925	13.431.172	63.266.220	21,2
2015	12.094.467	5.333.437	17.427.905	73.756.957	23,6

Kaynak: (TÜİK, 2017a; Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

Tablo 4’te görüldüğü gibi belediyelerde cari ve yatırım harcamalarından oluşan toplam çevresel harcamalar 2006 yılından 2015 yılına gelindiğinde neredeyse üç katına çıkmıştır. Rakamlar incelendiğinde cari harcamalar yıllar itibariyle yatırım harcamalarından daha fazla gerçekleşmiştir. Yine aynı tablodan belediyelerin toplam çevresel harcamalarının belediyelerin toplam bütçe harcamalarına oranı incelendiğinde daha net bir bilgi edinilebilmektedir. Oranlar incelendiğinde 2007 yılında belediyelerin harcamalarının içerisinde yüzde 30,7 olan çevresel harcamaların oranı, dalgalı bir seyir izleyerek 2015 yılında yüzde 23,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2006-2009 yılları arasında çevresel harcamaların diğer yıllara göre daha yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Bunun nedeni bu yıllarda çıkarılan yönetmelikler ile birlikte çevresel unsurların daha önemli hale gelmesi ve bu durumun harcamaları arttırmasına bağlanabilir. Aynı zamanda bu oranlar artan çevre sorunlarına yeterli olmasa da, belediye harcamaları içinde çevresel harcamalara önem verildiğinin bir göstergesidir.

Tablo 5: Mahalli İdare Birliklerinin Çevresel Harcamaları, Bin TL (2006-2015)

Yıllar	Su Hizmetleri Harcamaları	Atıksu Yönetimi Harcamaları	Atık Yönetimi Harcamaları	Diğer Çevresel Harcamalar	Toplam
2006	356.853	71.846	13.506	21.015	463.220
2007	565.410	53.119	20.668	36.279	675.476
2008	254.591	53.668	23.320	42.024	373.604
2009	229.718	62.776	28.455	44.995	365.944
2010	257.075	41.481	46.840	39.136	384.533
2012	226.502	75.409	104.912	14.159	420.982
2013	339.733	95.493	115.841	7.528	558.595
2014	155.911	42.041	105.152	4.220	307.324
2015	221.190	56.393	118.745	5.882	402.210

Kaynak: (TÜİK, 2017a).

Tablo 5 incelendiğinde, 2006-2015 döneminde mahalli idare birliklerinde en çok su hizmetleri harcamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Atık yönetimi harcamaları da son 4-5 yılda önemli ölçüde artmıştır. Diğer çevresel harcamalar son yıllarda azalırken, atık yönetimine ayrı önem verildiği görülmektedir.

Tablo 6: Türlerine Göre Mahalli İdare Birlikleri Çevresel Harcamalarının Toplam Çevresel Harcamaları İçindeki Payı (%)

Yıllar	Su Hizmetleri Harcamaları/ Toplam Çevresel Harcamalar	Atıksu Yönetimi Harcamaları/ Toplam Çevresel Harcamalar	Atık Yönetimi Harcamaları/ Toplam Çevresel Harcamalar	Diğer Çevresel Harcamalar/ Toplam Çevresel Harcamalar
2006	77	15,5	2,9	4,5
2007	83,7	7,8	3	5,3
2008	68,1	14,3	6,2	11,2
2009	62,7	17,1	7,7	12,2
2010	66,8	10,7	12,1	10,1
2012	53,8	17,9	24,9	3,3
2013	60,8	17,1	20,7	1,3
2014	50,7	13,7	34,2	1,4
2015	54,9	14	29,5	1,5

Kaynak: (TÜİK, 2017a).

Tablo 6'da 2006-2015 yılları arasında mahalli idare birliklerinde yapılan çevresel harcamaların türlerine göre toplam çevresel harcamaları içerisindeki payları incelenmektedir. Tablo 6'da görüldüğü üzere yıllar itibariyle en yüksek çevresel harcama oranı su hizmetlerine aittir. Ancak 2007 yılından sonra su hizmetlerine ayrılan pay, yıllar itibariyle gerileme göstermiş ve bu alandaki harcamalar diğer harcama türlerine kaydırılmıştır. 2007 yılında yüzde 83,7 olan bu oran 2014 yılında yüzde 50,7'ye gerilemiştir. Ele alınan dönem içerisinde en büyük artış ise atık yönetimi harcamalarının toplam çevresel harcamalara oranında görülmektedir. 2006 yılında yüzde 2,9 olan bu oran 2015'e geldiğinde on katlık bir artış sağlayarak 2015 yılında yüzde 29,5 olarak gerçekleşmiştir.

Mahalli idare birlikleri çevresel harcamalarının mahalli idare birliklerinin toplam harcamaları içindeki payı ise Tablo 7'de görülmektedir. Mahalli idare birliklerinin giderleri içerisinde çevreye ayırdıkları pay, son yıllarda yaklaşık yüzde 18 düzeyinde gerçekleşmektedir.

Tablo 7: Mahalli İdare Birlikleri Çevresel Harcamalarının Mahalli İdare Birliklerinin Toplam Harcamaları İçindeki Payı (%)

Yıllar	Mahalli İdare Birliklerinin Toplam Çevresel Harcamaları	Mahalli İdare Birliklerinin Toplam Harcamaları	Mahalli İdare Birliklerinin Toplam Çevresel Harcamaları / Mahalli İdare Birliklerinin Toplam Harcamaları %
2009	365.944	1.570.746	23,3
2010	384.533	2.294.549	16,8
2012	420.982	2.714.271	15,5
2013	558.595	3.225.444	17,3
2014	307.324	1.670.483	18,4
2015	402.210	2.306.146	17,4

Kaynak: (TÜİK, 2017a; Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

İl özel idarelerinin çevre düzeyinde harcamalarından ayırdıkları pay ise hem belediyelerden hem de mahalli idare birliklerinden daha düşük düzeyde kalmaktadır. 2006-2015 yılları arasında il özel idarelerinin çevresel harcamaları ve çevresel harcamaların il özel idaresi toplam giderleri içerisindeki payları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: İl Özel İdarelerinde Çevresel Harcamalar ve Çevresel Harcamaların İl Özel İdaresi Toplam Giderleri İçindeki Payı (2006-2012)

Yıllar	İl Özel İdareleri Çevresel Harcamaları Bin TL	İl Özel İdareleri Toplam Harcamaları Bin TL	İl Özel İdareleri Çevresel Harcamaları/ İl Özel İdareleri Toplam Harcamaları %
2006	202.192	5.662.057	3,6
2007	202.000	6.177.932	3,3
2008	166.054	6.838.966	2,4
2009	195.065	7.553.284	2,6
2010	230.317	8.652.767	2,7
2012	280.842	11.517.481	2,4
2013	329.328	14.973.608	2,2
2014	145.157	6.840.846	2,1
2015	256.142	7.571.107	3,4

Kaynak: (TÜİK, 2017a; Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2017).

Genel itibariyle oranlar incelendiğinde dalgalanmalar olmakla birlikte, 2006-2015 dönem aralığında il özel idarelerinin toplam harcamalarından çevresel harcamalarına ayırdığı payların yüzde 3-3,5 aralığında kaldığı görülmektedir. Buradan çıkan sonuçla, çevresel harcama ve dolayısıyla bu alanda hizmet sunma açısından il özel idarelerinin diğer yerel yönetim birimlerine göre daha geride kaldığı sonucu çıkarılabilir.

SONUÇ

Günümüzde çevresel sorunlar bu alanda çeşitli önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiş, sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun çevre-ekonomi entegrasyonuna öncelik ve önem veren politikalar geliştirilmiştir. Uluslararası zirve ve protokollerde konunun önemi ele alınmış ve Türkiye de bu alanda çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi konularına halkın katılımı, en etkin biçimde yerel düzeyde gerçekleşmektedir. Yerel yönetimlerin sorunların kaynağında yer almaları da onları sorunların önlenmesinde ve çözülmesinde sorumlu kılmaktadır.

Yerel yönetimlerin çevreyle ilgili birçok görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu anlamda en büyük pay belediyelerindir. Kamu sektörünün toplam çevresel harcamaları içindeki en büyük payı %84,3 ile belediyeler oluşturmaktadır. Diğer yerel yönetim birimlerinin de bu

alanda güçlendirilmeye çalışılması önem arz etmektedir. 2015 yılı için çevresel giderlerin toplam belediye giderleri içindeki payı yaklaşık yüzde 24 iken, çevresel gelirlerin toplam belediye gelirleri içindeki payı yaklaşık yüzde 17 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla belediyelerin giderlerini karşılayacak gelirlerini oluşturma potansiyelleri düşük düzeyde kalmaktadır. Bunun için mali bakımdan merkeze daha bağımlı olan yerel yönetimlerin, öz gelir kaynaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de yerel yönetim birimleri ile ilgili mevzuatlarda çevre ile ilgili önemli düzenlemelere yer verilmektedir. Ancak, çevre alanında köklü ve etkin çözümler üretilmesi gerektirdiği için, yerel yönetim birimlerinin de çevre kaynaklarının bilinçli kullanımı, yeniden üretilmesi, korunması ve geliştirilmesi hususlarında hedefler belirleyerek politikalar üretmesi ve bu politikaları uygulamaya geçirmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan, çevre konusunda güçlü bir siyasal irade, gerekli yasal ve kurumsal altyapının kararlılıkla devam ettirilmesi ve eksikliklerin giderilmesi gibi unsurlar başarının sağlanması için gerekli koşullar olmaktadır.

Yerel yönetim birimlerinin çevre koruma ve geliştirmede diğer ortaklarla birlikte özellikle de halkla işbirliği içerisinde faaliyet göstermesi, hem sorunlara yönelik çözüme daha kolay ulaşılmasını sağlayacak hem de çözümden sonraki süreçte sürdürülebilir etkinlik sağlayacaktır. Yerel yönetim birimlerinin hizmet üretiminde kaynakların sınırsız olmadığı anlayışıyla hareket etmesi ve halkı bu noktada bilinçlendirici görev üstlenmesi çevre açısından uzun vadeli ve olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Bütçeleri çevreye duyarlı hale getirmek, vergilerin bu doğrultuda toplanması, harcamaların yine bu yönde yapılması gereklidir. Artık sürdürülebilir kalkınma, bütçeler yapılandırılırken de temel hedef haline gelmiştir. Türkiye'deki durum ise, teknik olarak, bütçenin çevreci politikalara şeklen uygun olması biçiminde olup yeterli çevre bilinci oluşturulmadığı için, konuya ağırlık verilememektedir. Sonuçta bu değişim süreci, birçok faktörle bağlantılı bulunmaktadır. Çevre bilincinin oluşturulması ve eğitimi, öz gelir kaynaklarının artırılarak yeni gelir kaynaklarının bulunması, gelirlerin çevresel sorunların giderilmesi için kullanılması ve bu konuda denetim mekanizmasının geliştirilmesi, kaynakların ve atıkların geri dönüşümünü sağlayıcı projeler oluşturularak tesisler kurulması ve teknik donanımın sağlanması gibi unsurlar çevre politikalarının amacına ulaşmasında önemli role sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

- 2872 sayılı Çevre Kanunu (1983), Tarih: 11/8/1983, Sayı: 18132, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>, (05.05.2017).
- 442 sayılı Köy Kanunu (1924), 07.04.1924 tarihli ve 68 sayılı Resmi Gazete, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>, (05.05.2017).
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu (2004), 23.07.2004 tarihli ve 25531 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm#1>, (05.05.2017).
- 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (2005), Kanun No: 5302, Kabul Tarihi: 22.2.2005, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050304-1.htm>, (05.05.2017).
- 5355 sayılı Mahalli İdareler ve Birlik Kanunu (2005), Resmi Gazete, Tarih: 11.06.2005, Sayı: 25842, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5355.pdf>, (05.05.2017).
- 5393 sayılı Belediye Kanunu (2005), 13.07.2005 tarihli ve 25874 sayılı Resmi Gazete, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, (05.05.2017).
- Acar, Fatih ve Aydın, Fazıl (2013), *Tüm Yönleri ile Belediye Gelirleri-Vergiler, Harçlar, Ücretler, Katılım Payları*, Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), Ankara.

- Acar, İbrahim, A. (2006), "Vergilendirmede Tahsis İlkesinin Çevre Vergileri Açısından Değerlendirilmesi", *S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1.
- Adams, William M. and Thomas, David H. L. (1993), "Mainstream Sustainable Development: The Challenge Of Putting Theory Into Practice", *Journal of International Development*, Vol: 5, No: 6, pp. 591-604.
- Aksu, Ceren (2011), *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre*, Güney Ege Kalkınma Ajansı, <http://geka.gov.tr/298/analiz-ve-raporlar>, (14.04.2017).
- Alagöz, Mehmet (2007), "Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Faktörü: Teorik Bir Bakış", *Akademik Bakış*, Sayı:11, Ocak, ss.1-12.
- Altınöz, Buket (2015), "Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Kamu Bütçesinin Önemi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:1, ss. 223-256.
- Antalya Muratpaşa Belediyesi (2017), <http://muratpasa-bld.gov.tr/haber/27636/3/cevrecikomsukartileherkeskazaniyor>, (14.04.2017).
- Bal, Hasan Çebi (2012), *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Sorunlarıyla Mücadele Aracı Olarak Kirlilik İzinleri Piyasasının Etkinliği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Commission of the European Communities (2000), *Communication from the Commission on the Sixth Environment Action Programme of the EC*, Brussels, December.
- Dışişleri Bakanlığı, *Yerel Gündem 21*, <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa>, (20.03.2017).
- Dulupçu, Murat A. (2001), "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler", *Dış Ticaret Dergisi*, S.20, Ocak, ss.46-70.
- Dündar, Yılmaz (1997), *Sürdürülebilir Yaşam Koşullu Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- EC (European Commission) (2010), *Taxation Trends in the European Union (Data for the EU Member States, Iceland and Norway)*, Luxemburg: Publications Office of the European Union
- Ferhatoğlu, Emrah (2003), "Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", *E-Yaklaşım*, Sayı:3, Ekim, http://www.emrahferhatoglu.net/index_htm_files/ABCevreVergisi.htm, (20.03.2017).
- Güçlü, Alper (2007), *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'nin Çevre Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Ankara.
- Gündüz, İsmail Orçun ve Agun, Hakan Bilge (2013), "Çevre Vergilerinin Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulanması: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması", *Maliye Finans Yazıları*, Yıl: 27, Sayı: 99, Nisan 2013, ss.55-79.
- Gürseler, İ. Güneş (2008), "İnsan Hakları, Çevre, Anayasa", *TBB Dergisi*, S.75, ss.199-208.
- İpek, Selçuk ve Engin, Rıdvan (2016), "Belediye Gelirleri İçinde Harcamalara Katılma Paylarının Yeri ve Önemi: Çanakkale Belediyesi Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 28, ss: 467-481.
- Kara, Mustafa ve Görün, Mustafa (2008), "Kırsal Kalkınmada İl Özel İdarelerinin, Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin ve İlçe Yönetimlerinin Rolü ve Bazı Uygulamalar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (1): 411-433.
- Kara, Mustafa ve Palabıyık, Hamit (2007), "5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ve Köy Birlikleri-Toplum Kalkınması İlişkisi", (Ed.: Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss.25-48.

- Karaca, Coşkun (2011), *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Maliye Politikaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kargı, Veli ve Yüksel Cihan (2010), “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, Temmuz-Aralık, ss.183-202.
- Kaya, Yasemin (2011), “Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.2, C.16.
- Kayaer, Mesut “Bir Çevre Koruma Aracı Olarak Çevresel Vergilerin, Sübvansiyon ve Teşviklerin ve Dış Yardımların Kullanılması”, *Vergi Siyaseti, Azerbaycan'ın Vergi Journalı*, 1/2013, ss.129-142, <http://vergiyurnali.az/upload/File/jurnal1-2013part5.pdf>, (20.03.2017).
- Kayapınar, Erdal Y. (2006), *Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı*, Ankara, www.undp.org/content/dam/turkey/docs/pressreleases/1A-UCEPSUNU1.ppt, (20.03.2017).
- Kızıboğa, Ruveyda ve Batal Salih (2012), “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, ss. 191-212.
- Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2017), <https://www.muhasabat.gov.tr/portal/anasayfa>, (20.05.2017).
- Marın, Mehmet C. ve Yıldırım, Uğur (2004), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Ayşegül (2002), *Çevre Ekonomisi Politikalar Uygulamalar ve Türkiye*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No: 15.
- Mutlu, Ayşegül (2006), “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, *21.Türkiye Maliye Sempozyumu: Kamu Maliyesinde Güncel Gelişmeler*, Lara/Antalya, 10-14 Mayıs.
- OECD (1991), *Environmental Policy: How to Apply Economic Instruments*, Paris.
- Öz, Ersan ve Kaplan, Ersin (2005), “Türk Mali Sisteminin Yeniden Yapılandırılması”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:446, Mart.
- Özdemir, Biltekin (2009), “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”, *Maliye Dergisi*, Sayı:156, Ocak-Haziran, ss. 1-36.
- Öztaş, Cemal ve Zengin, Eyüp (2008), “Yerel Yönetimler ve Çevre”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 54. Kitap, İstanbul, ss.182-200.
- Sencar, Pelin (2007), *Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Edirne.
- Shearlock, Chris, James, P. and Philips, J. (2000), “Regional Sustainable Development: Are the New Regional Development Agencies Armed with the Information They Require?”, *Sustainable Development*, Volume:8, Issue:2, pp. 79-88.
- Tarlabaşı, Işıl K. (2007), *European Union As a Global Environmental Actor in Search for Sustainable Development with Special Reference to Global Climate Change*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Toprak, Düriye (2006), “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), ss.146-169.

- Toprak, Düriye (2008), “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2, ss.313-333.
- Turner, Graham M. (2008), *A Comparison of the Limits to Growth with 30 Years of Reality*, Elsevier, Global Environmental Change, Volume:18, Issue:3, August, Pages: 397-411.
- TÜİK (2015), Haber Bülteni, *Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri 2014*, Sayı: 18745, Aralık.
- TÜİK, 2017a, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=6z00ZZch25fF6fJMkhDH38s2Z1jSZVLdvlhyrP1L6mD792WhkV2l!-1250791250>, (20.05.2017).
- TÜİK, 2017b, Çevre İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1019, (20.05.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Kanun No:2709, Kabul Tarihi:7.11.1982, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, (20.05.2017).
- Uçak, Sefer ve Usupbeyli, Akın (2013), “Sürdürülebilir Kalkınmada Karbondioksit Emisyonları Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri ve Türkiye”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 2, ss.492-504.
- Ulusoy, Ahmet ve Akdemir, Tekin (2009), “Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21 Haziran, ss.259-287.
- UN (1987), *Report of the World Commission on Environment and Development: “Our Common Future”*, Development and International Economic Co-Operation: Environment, pp.1-187, http://www.channelingreality.com/Documents/Brundtland_Searchable.pdf, (15.03.2017).
- UN (1992a), *Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Annex-I Rio Declaration on Environment and Development*, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>, (15.03.2017).
- UN (1992b), *Sustainable Development, Agenda 21*, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, (15.03.2017).
- Yaylalı, Betül (2009), *Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde İklim Değişikliği, Diğer Çevre Sorunlarıyla Etkileşimi ve Türkiye Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldırım, Uğur ve Öner, Şerif (2003), “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye’ye Yansımaları: GAP’ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 12, Sayı 4, Ekim, ss.6-27.
- Yoğurtçuoğlu, Tülin N. (1999), *Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı*, 2. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu: Bildiriler Kitabı, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 18-20 Kasım, Adana.
- Yüksek, Murat (2010), *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.